

Millî Mecmua Yazıları Işığında Erken Cumhuriyet Döneminde Van'da Toplumsal Hayat *Societal Life in Van During the Early Republican Era: Insights from the Millî Mecmua Articles*

Zikrullah AYKAÇ

Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, SBMYO, Turizm ve Otelcilik Bölümü, Muş, Türkiye
Asist. Prof., Muş Alparslan University, Department of Tourism and Hotel Management, Muş, Türkiye
Orcid: 0000-0002-2023-9583. z.aykac@alparslan.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Aykaç, Z. (2025). Millî Mecmua Yazıları Işığında Erken Cumhuriyet Döneminde Van'da Toplumsal Hayat *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 70, 165-177
Aykaç, Z. (2025). Societal Life in Van During the Early Republican Era: Insights from the Millî Mecmua Articles. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Special Issue, 70- 165-177

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: July 25, 2025/25 Temmuz 2025

Accepted/Kabul Tarihi: October 6, 2025/6 Ekim 2025

Published/Yayın Tarihi: December 21, 2025/21 Aralık 2025

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/ekim

Issue/Sayı: 70

Pages/Sayfa: 165-177

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Zikrullah Aykaç).

Conflict of Interest/Çıkar Beyanı

There are no conflicts of interest./Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması yoktur.

Declaration of Authors' Contribution/Yazarların Katkı Oran Beyanı

This article has one author and the contribution rate of the author is 100 %/Bu makale tek yazarlıdır ve yazarın katkı oranı yüzde 100'dür.

Copyright & License/Telif Hakkı ve Lisans: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0./Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0.lisansı altında yayımlanmaktadır

Öz

Van, tarihsel süreçte stratejik konumu ve zengin kültürel yapısıyla birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, Osmanlı döneminde de Doğu Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı büyük yıkım, şehrin fiziki dokusunu ve tarihî hafızasını derinden sarsmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Van, eski merkezinden kuzeye doğru taşınarak yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu dönemde yazılı kaynakların azlığı nedeniyle hatırat ve gözlem yazıları özel bir önem kazanmıştır. 1923-1933 yılları arasında yayımlanan Millî Mecmua, yeni kurulan Cumhuriyet'in fikrî temellerini şekillendirirken, sosyokültürel gözlemlere de yer vermiştir. Derginin 1926 tarihli 54. ve 58. sayılarında Timur Oğlu Hasan Tahsin Bey tarafından kaleme alınan yazılar, Van'daki şehir ve köy hayatına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışma, söz konusu yazıları esas alarak erken Cumhuriyet döneminde Van'ın toplumsal yapısını, şehir ve köy yaşamı arasındaki belirgin farkları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Makale, savaş sonrası Van'ın yaşadığı dönüşümü, toplumsal dinamikleri ve kültürel mirasın izlerini gözlem yazıları üzerinden değerlendirerek, dönemin taşra algısına ve modernleşme sancularına ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Van, Millî Mecmua, Timur Oğlu Hasan Tahsin

Abstract

Van has hosted many civilizations throughout history due to its strategic location and rich cultural structure, and was one of the most important centers of Eastern Anatolia during the Ottoman period. However, the devastation caused by World War I deeply affected the city's physical fabric and historical memory. With the proclamation of the Republic, Van was relocated north of its old center and entered a period of reconstruction. Due to the scarcity of written sources in this period, memoirs and observational writings gained special importance. Millî Mecmua, published between 1923 and 1933, not only shaped the intellectual foundations of the new Republic but also included sociocultural observations. The articles written by Timur Oğlu Hasan Tahsin Bey in issues 54 and 58 of the journal in 1926 provide significant information about urban and rural life in Van. This study aims to analyze the social structure of Van in the early Republican period and the distinct differences between city and village life, based on these articles. The article evaluates the transformation experienced by Van after the war, its social dynamics, and traces of cultural heritage through these observations, shedding light on the perception of the provinces and the pains of modernization in the period.

Keywords

Van, National Journal, Timur Oğlu Hasan Tahsin

Giriş

Van, bulunduğu coğrafya, iklimi ve su kaynakları sayesinde tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Çok dinli, çok etnisiteli ve çok kültürlü yapısıyla Osmanlı Devleti hâkimiyetinde de önemli şehirlerinden biri olmuştur. Van Kalesi'nin hemen yanı başındaki surlarla çevrili alanda han, hamam, köprü, cami, kilise ve saray gibi birçok mimari yapı

bulunmaktaydı. Surların dışında ise bahçeli evlerden oluşan mahalleler yer almaktaydı (Aykaç, 2019, s.185-208). XIX. yüzyılın ikinci yarısında şehirde Protestan ve Katolik misyoner okulları ile İngiltere, Fransa, Rusya ve İran'a ait konsolosluklar bulunmaktaydı. Ancak bu durum Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılması ile değişmiş, söz konusu savaş Van için büyük bir yıkıma neden olmuştur. Şehir neredeyse tamamen talan edilmiş, yakılmış ya da yıkılmıştır. Van, bu süreçte sahip olduğu köklü ve zengin mirasını (maddi, kültürel, demografik ve çok dinli / çok mezhepli) büyük ölçüde kaybetmiştir (Kieser, 2005). Bu büyük yıkım, aynı zamanda yerel hafızanın silinmesi anlamına gelmektedir. Rus ve Ermeni kuvvetlerinin bölgeden çekilmesiyle birlikte şehirde kalan cami, medrese, okul, mahkeme binası ve kütüphane gibi yapılar da tahrip edilmiş veya ateşe verilmiştir. Bu durum, Van'a ait yazılı kaynakların da büyük ölçüde yok olmasına yol açmıştır. Milli Mücadele'nin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Van da Anadolu'daki birçok şehir gibi yeniden toparlanma sürecine girmiştir. Bu dönemde şehir, eski yerleşim alanını terk ederek kuzeyde yeniden inşa edilmiştir. Van'a dair yazılı kaynakların oldukça sınırlı olduğu bu yeniden yapılanma döneminde, az sayıdaki hatırat ve gözlem yazıları ayrı bir önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda Millî Mecmua, 1 Kasım 1923'te, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının hemen ardından yayımlanmaya başlamış ve dönemin fikir hayatına önemli katkılar sunmuştur. Dergi, yazar kadrosuyla yeni kurulan devlete fikrî anlamda yön göstermeyi ve genç nesli eğitmeyi amaçlamıştır. 1928'de Latin harflerinin kabulüyle birlikte kısa bir geçiş döneminden sonra yeni harflerle yayımlanmaya devam eden Millî Mecmua, İstanbul'da basılmış ve Eylül 1933'te yayım hayatına son vermiştir (Özlük, 2006, s. 545-62). Dergi, ilmî, edebî, iktisadî ve fennî alanlarda yayınlar yapmış; yazar kadrosunda akademisyenlere ve sanat dünyasının önemli isimlerine yer vermiştir. Ayrıca birçok sayısında gezi yazılarına da yer verilmiştir. Bu çerçevede Timur Oğlu Hasan Tahsin Bey imzasıyla 1926 yılında yayımlanan 54. ve 58. sayılarda, Van'ın sosyal ve toplumsal hayatına dair gözlemlere yer verilmiştir. Söz konusu yazılarda şehir ve köy yaşamına dair dikkat çekici ayrıntılar aktarılmıştır. Van'a ilişkin yazılı anlatımların oldukça sınırlı olduğu bir dönemde bu yazılar önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada, Timur Oğlu Hasan Tahsin Bey'in Millî Mecmua'da yayımlanan yazıları incelenerek, 1926 yılı itibarıyla Van'ın şehir ve köy hayatına dair sosyal-toplumsal yapısı değerlendirilecektir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, tarihsel analiz ve içerik çözümlemesi tekniklerinden yararlanılmıştır. Özellikle birincil kaynak olarak Milli Kütüphanede 1967 SB 283 yer numarası ile kaydedilmiş olan 1926 yılında Millî Mecmua'nın 54. ve 58. sayılarında yayımlanan Timur Oğlu Hasan Tahsin Bey'in Van'a dair gözlem yazıları temel alınmıştır. Bu yazılar hem şehir hem de köy hayatına ilişkin dönemselsel bir tablo sunması açısından önemli birer metin olarak değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında, ilgili yazıların içerikleri tematik olarak çözümlenmiş; barınma, eğitim, dinî yaşam, gündelik hayat, toplumsal yapı, ekonomik faaliyetler gibi başlıklar yazarın gözlemleri, dönemin genel sosyo-politik atmosferiyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. İkincil kaynaklar olarak, Van'ın tarihiyle ilgili akademik yayınlar, hatıratlar ve dönem arşiv belgelerinden yararlanılmıştır.

1. 1926 Öncesi Van: Tarihsel Arka Plan

Van, tarih boyunca farklı kültür, inanç ve medeniyetlerin kesişim noktasında yer alan kadim bir şehir olmuştur. Doğu Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından biri olan Van, Urartulardan başlayarak Pers, Sasani, Bizans, Abbasi ve nihayetinde Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyetine giren uzun bir geçmişe sahiptir. Bu tarihsel süreklilik, şehrin çok dinli, çok etnisiteli ve çok kültürlü bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Van 1548 yılında Osmanlı Devleti hâkimiyetine girdikten sonra Van Beylerbeyliği olarak ihdas edilmiş (Baykal, 1992, s.196) sonraki yüzyıllar boyunca da idari sınırları değişmiştir. Van'ın Osmanlı topraklarına katılması, Safevilerle olan uzun süreli mücadelelerin bir sonucu olarak gerçekleşmiş ve bölgenin stratejik önemi dolayısıyla idarî yapısı titizlikle şekillendirilmiştir. Van, Osmanlı Devleti hakimiyeti boyunca hem stratejik konumu hem de idari ve ekonomik yapısıyla bölgenin önemli merkezlerinden biri olmuştur.

Osmanlı hâkimiyeti boyunca çıkarılan nizamnameler, kanunlar ve ihtiyaç duyulan diğer düzenlemeler doğrultusunda Van'daki idarî taksimatın kısa aralıklarla birçok kez değiştiği görülmektedir. Bu süreçte Van, çeşitli dönemlerde Bitlis, Erzurum ve Hakkâri gibi komşu vilayetlerle idarî ilişkiler içerisinde olmuş, kimi zaman bu vilayetlerden ayrılmış, kimi zaman ise onlarla birleştirilmiştir. 1889 yılında Van ve Hakkâri vilayetlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Van Vilayeti, Van ve Hakkâri sancaklarına bağlı toplam on yedi kazaya ayrılmıştır. Nihayetinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar Van ve Hakkâri sancakları ile bu sancaklara bağlı kaza ve köyler, Van Vilayeti adı altında idare edilmiştir. Bu yeni yapılanma, merkezî yönetimin bölgeyi daha etkin bir şekilde kontrol edebilme ve aşiretler üzerindeki denetimi sağlama çabasının bir yansımasıdır (Aras, 2022, s.27-29). Sonuç olarak, Osmanlı'nın son dönemine kadar süren bu idarî yapı, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar devam etmiştir.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin modernleşme girişimleri, 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile kurumsal bir nitelik kazanarak yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Bu süreçte yalnızca merkezde değil, taşrada da kapsamlı dönüşümler

yaşanmıştır (İnalçık, 2020, s.171-172). İdari yapıdan eğitime, kültürden sanayi ve ulaşımaya kadar pek çok alanda modernleşmeye yönelik uygulamalar devreye sokulmuştur. Bu reformların etkisi taşrada da hissedilmiş; özellikle gayrimüslim nüfusun yoğunlukta olduğu bölgelerde, misyoner okulları başta olmak üzere çeşitli yabancı kurumların faaliyetleriyle bu dönüşüm daha belirgin hâle gelmiştir. Van gibi çok kültürlü ve çok dilli yapısıyla dikkat çeken vilayetlerde ise bu süreç daha karmaşık ve çok yönlü bir şekilde seyretmiştir. Van'da modernleşme hem devlet politikaları hem de yerel dinamiklerin etkisiyle şekillenmiş, şehirdeki eğitim kurumlarından ulaşım altyapısına kadar birçok alanda kendini göstermiştir (Bingül, 2019, s.157-169).

Bu bağlamda XIX. yüzyılın ortalarından itibaren şehirde Osmanlı modernleşmesinin etkileri belirgin şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Bu dönemde şehirde Protestan ve Katolik misyoner okullarının açılması, yabancı konsoloslukların (İngiltere, Fransa, Rusya, İran) faaliyet göstermesi ve matbuat faaliyetlerinin artması, Van'ın kültürel çeşitliliğini artırmış ve toplumsal yapısına yeni katmanlar eklemiştir (Aykaç, 2019, s.185-208). XIX. yüzyılın sonlarına doğru Van, bölgesel ölçekte öne çıkan bir merkez olmanın yanı sıra, ticaret yollarının kesiştiği önemli bir ekonomik geçiş noktası olarak dikkat çekmekteydi. Ancak bu zengin yapı, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin içine girdiği siyasi istikrarsızlık ve özellikle I. Dünya Savaşı'nın bölge üzerindeki yıkıcı etkileri, Van'ın bu gelişimini kesintiye uğrattı. 1915 yılında savaşın cephe hattı hâline gelen Van, büyük bir çatışma ve nüfus hareketliliğine sahne oldu. Ermeni isyanları, Rus işgali ve sonrasında yaşanan geri çekilmeler sırasında şehir büyük ölçüde tahrip edildi. Cami, medrese, kütüphane, okul, mahkeme binası gibi birçok önemli yapı ya tahrip edilmiş ya da tamamen yok edilmiştir (Akçora, 2007; Akgümüş 2011). Kentin fiziki dokusuyla birlikte yazılı kaynakları da büyük oranda kaybolmuş, hafıza mekânları silinmiştir. Sivil nüfusun önemli bir kısmı ya öldürüldü ya göç etmek zorunda kaldı ya da mülteci durumuna düştü. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında yaşanan Ermeni olayları ile savaşın yol açtığı ağır tahribat, yalnızca fiziksel ve kültürel yapıyı değil, aynı zamanda kentin nüfus yapısını ve ekonomik canlılığını da derinden sarsmıştır. Örneğin, söz konusu dönemin sonunda Van vilayetinin toplam nüfusu yaklaşık 300 bin dolaylarında seyrederken, kent merkezinde yaşayan nüfus 30 ila 40 bin arasında değişmekteydi. Ancak savaşın ardından yaşanan toplumsal yıkım ve göç dalgaları sonucunda, 1927 yılında yapılan Cumhuriyet dönemi ilk nüfus sayımına göre Van şehir merkezinde yaşayan insan sayısı sadece 6.981 olarak belirlenmiştir (Karpat, 2016, s.354-412; Yıldız&Deniz, 2016). Bu dramatik düşüş, Van'ın savaş sonrasında ne denli ağır bir demografik ve ekonomik çöküş yaşadığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Rus ve Ermeni işgal güçlerinin geri çekilmesinin ardından özellikle 1918 sonrasında Van halkı büyük zorluklarla geri dönerek eski şehir yerleşimden ayrı bir bölgede yeniden toparlanmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Van, tıpkı diğer Anadolu şehirleri gibi toparlanmaya, sosyal ve kurumsal yapısını yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Van, Cumhuriyet yönetimi tarafından 1926'da çıkarılan 977 sayılı Teşkilatı Mülkiye Kanunu ile vilayet olarak kabul edildi. Ülke genelinde gerçekleştirilen yeni idari taksimatlar sonucunda Van vilayetinde çeşitli idari değişikliklere gidilmiştir. Bu dönemde yapılan düzenlemeler neticesinde, vilayet merkezi Van şehir merkezi olarak belirlenmiş; Gevaş, Çatak, Hoşap, Başkale, Adilcevaz, Erciş, Muradiye ve Mahmudi (Özalp) ilçe statüsüyle Van'a bağlanmıştır (Şahin, 2015, s.435). Bu dönüşüm, sadece idarî bir değişiklik olmakla kalmamış, aynı zamanda modern Türkiye'nin doğu sınırlarındaki yapılanmanın da temelini oluşturmuştur.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında yaşanan fiziksel, kültürel yıkım, yazılı tarih üretimini de sınırlamıştır. Nitekim 1915-1937 yılları arasında Van'da süreli yayın çıkmamıştır (Sarı, 2016, s.152-154). Bu nedenle, Cumhuriyet'in erken döneminde Van'a dair yazılı belgeler ve gözlem yazıları oldukça sınırlıdır. Bu noktada Millî Mecmua gibi yayınlarda yer alan seyahat yazıları, dönemin Van'ına dair birinci elden gözlemler sunması bakımından büyük önem taşımaktadır. 1926 yılında Timuroğlu Hasan Tahsin Bey tarafından kaleme alınan Van'a dair yazılar, sadece mekânsal ve fiziksel gözlemler değil, aynı zamanda şehrin ruhunu ve dönüşümünü de yansıtan kıymetli anlatımlardır.

2. Millî Mecmua ve Fikri Misyonu

Cumhuriyet'in ilanının hemen sonra, yeni rejimin sosyal ve kültürel temellerini inşa etmek amacıyla çeşitli yayın organları hayata geçirilmiştir. Bu yayınlar, sadece haber ve bilgi aktarımını değil; aynı zamanda yeni devletin ideolojik, kültürel ve ahlaki değerlerinin halka benimsetilmesini de amaçlamıştır. Bu bağlamda, 1 Kasım 1923 tarihinde Mehmet Mesîh (Akyiğit) tarafından İstanbul'da yayına başlayan Millî Mecmua, dönemin önde gelen entelektüel yayınlarından biri olmuştur. Mecmua, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu bir dönemin ürünüdür. Yazar kadrosu itibarıyla dönemin akademisyenleri, fikir insanları ve edebiyatçıları bir araya getiren bu dergi, çok yönlü bir içerik sunmuştur (Kahraman, DİA; Özlük, 2006, s.545-562). Fikri planda genç cumhuriyetin kültürel inşasına katkı sunmayı hedeflemiş; özellikle genç neslin yetiştirilmesine, millet ve devlet bilincinin oluşturulmasına önem vermiştir. Mecmua; ilmî, edebî, iktisadî ve fennî alanlarda yayımlanan yazılarla geniş bir perspektife sahip olmuş; düşünsel niteliğiyle benzerlerinden ayrılmıştır. Ayrıca tarih, felsefe, eğitim, sanat ve sosyoloji gibi alanlarda da önemli yazılar yayımlanmış, derginin çok katmanlı bir içeriği olduğu görülmüştür. Bu çeşitlilik, onu yalnızca bir kültür dergisi olmaktan çıkarıp bir "fikrî okul" konumuna yükseltmiştir.

1928 yılında Latin harflerinin kabul edilmesiyle birlikte Millî Mecmua, kısa bir geçiş süreci sonrasında yeni harflerle yayına başlamıştır. Harf devrimi sonrasında da yayınlarını sürdüren dergi, 1933 yılı Eylül ayında yayın hayatını sonlandırmıştır. Yaklaşık on yıl süren bu süreçte Millî Mecmua, yeni devletin kültürel, toplumsal ve siyasal kodlarının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Derginin öne çıkan bir diğer yönü, sadece merkezî meselelerle sınırlı kalmayıp Anadolu'nun farklı bölgelerine dair yazılar yayımlamasıdır. Bu yazıların bir kısmı gezi notları şeklinde olup yerel yaşamı, halkın gündelik hayatını ve şehirlere dair gözlemleri içermektedir. Bu tür yazılar, yerel tarih çalışmaları açısından büyük bir boşluğu doldurur niteliktedir.

Bu çerçevede, 1926 yılında derginin 54. ve 58. sayılarında Timur Oğlu Hasan Tahsin Bey imzasıyla yayımlanan Van yazıları hem içerik hem de dönem bağlamı açısından oldukça kıymetlidir. Bu yazılar sayesinde erken Cumhuriyet döneminin Van şehrine dair doğrudan gözlemlere ulaşmak mümkün olmakta, şehir ve köy hayatına ilişkin sosyal-toplumsal yapılar analiz edilebilmektedir.

3. Millî Mecmua'da Van: Timur Oğlu Hasan Tahsin Bey'in Mektupları

3.1. Van Mektupları-1

“Van¹

Erzurum'dan çıktınız mıydı, yüksek dağlar, keskin kayalar arasından, sular çayırlar, yeşil vadiler aşarak ve nihayet Arnis-Erciş'ten geçerek, sekiz dağ arasında kalan mor sümbüllü zümrüdün, bir vahanın sağ köşesinde “Van” vilayetini görürsünüz.

Van, bu eski ve tarihi şehri, bugün iki şehir olarak kaydetmek lazımdır.

Eski Van-Yeni Van!

Eski Van, yeşil ve derin açılıklar arasında semaya yükselen beyaz sıvalı kâşaneleriyle nazara çarpardı. Lâakal bin dükkânlı bir çarşısı, çok kıymetli ve tarihî abideleriyle şöhret bulan Van'ın eski hali, bugün zavallı Van halkının sıcak gözyaşları içine gömülmüştür.

Yeni Van, siyah islerle kefenlenmiş beyaz ve harap duvarlar, harap evler, birer toprak kalesine inkişaf eden muazzam abideleriyle bir hicran ve felaket meşheridir. Üç buçuk dükkânlı bir çarşı, semaya siyah kefenlerle yükselen canlı duvarlar arasında birer hortlak gibi eylül rengine boyanarak uzanan kavaklar ve yüzlere haşin birer nazar fırlatan viran bucaklar, harap pencereler, çökmüş kapılar ve bir nisyan, bir hazan... İşte şimdiki Van!

Bugün şu harabeler arasında kalan yeşil Van Türk'ün hicran zede bucaklarda kalmış, uzak bir beldesidir.

Van, tarihi, içtimâî, edebî ve coğrafi noktayı nazardan tetkik edilememiştir. Bu ağır vazifeyi kimse boynuna alamamıştır. Muhterem Millî Mecmua'nın gayur sahibi Mehmet Mesih Beyefendi kardeşimizin teklifi ve saniyen Van'ın bugünkü hazin manzarası karşısında duyduğum hisler beni bu vazifeyi icraya sevk etti!

Van'da hayat içtimâîye nasıldır? Van'ın gece oturakları adet ve an'anâtı nelerdir ve nasıldır? Terbiyeyi içtimâîye ve fikriyenin evsâfî nedir? Millî kıyafetler, meşahir, abideler, eğlenceler terakkiye karşı fikirler... Tarihi, coğrafi bazı hususat... Bunları bütünü sırasıyla Millî Mecmua'nın muhterem kâr'ilerine yazacağım!

Van'ın hayat içtimâîyesi çok tuhaftır. Erkekler kışkanç, kadınlar pek saftır. İki ve bazen üç katlı evlerin ekseriya bir büyük ve gizlice, yani üç taraftan kapalı bir salon etrafında dört beş odayı şamilidir. Bu odalar ya çok kıymetli Acem halıları veyahut Kürt mâmûlâtı keçeler ve kilimlerle tefriş edilmiştir.

Kanepenin ne olduğunu bilmeyen bir kısım ahali, odanın müteaddit mahallerine çok büyük ve kalın minderleri iki kat ederek yayarlar ve gelen misafirler bu minderlerin üstünde oturur.

Evlerde ekseriya yukarı başta bir nev'i kanepa misli oturacak bir yer vardır ki buna âvâm “makat” der. Bu “makat” çok kıymetli bir kilim veya halı ile süslenmiş olup sol ve sağ köşelerde ale'l-ekser- mor kadifeden işlemeli, küçük murabba şeklinde minderler vardır. Etrafta ot ve saman dolu uzun yastıklar dizilidir. Makatın tam ortasında etrafı yastıklarla çevrilmiş bir minder vardır. Burası evin en ihtiyarının yeridir.

Bu odadan başka yine bu suretle mefrûş diğer bir oda vardır ki burası misafir odasıdır. Duvar diplerindeki minderlerin

¹ Mecmû'amız kâr'ilerinden Timûr Oğlu Hasan Tahsin Bey tarafından gönderilen bu mektubun mesleğimize muvâfık olan kısımlarını derc ettik. (Millî Mecmua, C. 5, S. 54, 1 Şubat 1926, ss. 882 – 883).

önünde sigara tablaları bulunmaktadır. Duvarlarda Acem işi seccade halılarla çevrilidir.

Evde herhalde bir namaz kılan mevcut olduğundan duvarlara resim çakmak yasaktır. Bazı kere tam karşı duvarda büyük bir ayna görülür.

Yukarıda da söylediğim gibi her evde, her halde bir namaz kılan mevcut olduğundan sabahları şafak vakti kalkılır, namaz kılanlar, namazlarını kılincaya kadar evin gençleri büyük ve parlak semaveri, yakar, demler, hazırlarlar. İhtiyarın minderini doğrular, nargilesini yakar ve önüne sofra tabir edilen büyük bir bez sererler. Bunun üzerine büyük ve ince “lavaş” namıyla ma’rûf etmekle ünlü, güzel peynir koyarlar. İhtiyar sonra sofraya vasil (!) olur. Semaver sofranı yanında ve çaycı hazır!

Şimdi semaverin laklukuna nargilenin takırtıları karışmış! Gençler sofranın kenarında diz çökmüş -tıpkı mahalle mektepleri gibi- büyük istikân -çay kadehi- dolu, fazlaca koyu, siyah mürekkep gibi çay önlerinde, peynir ekmekle bir iki istikân çay yuvarlandıktan sonra ağızlarını temizlerler ve bir Fatıha okuyup çekilirler. İhtiyarın nargilesi kurulur. Beş- on çay yemekle yediler ya, hiç şüphesiz kırk tane de kıtlama -şekeri ağza alarak içilen çay- yuvarlarlar. Ondan sonra ihtiyar işi gücü varsa gider, yoksa ve mevsim yazsa, bahçesinde mutlaka mevcut bulunan sebze kerdilerine gider, oradan da muzır otları ayıklar.

Gece hayatları ise: Yemekten sonra sofular namazlarını kılar ve seccade üzerinde tesbihlerini çekerler ve bir saat sonra hepsi de uyurlar. Eğer mevsim kış ise oturmaya gelirler. O vakit kadınlar bir odaya, erkekler diğer bir odaya toplanır. Erkekler ya Ahmediyye, ya Muhammediyye veyahut Battal Gazi gibi hikâye kitaplarını alırlar, birisi bunları okur, diğer yirmi otuz kişi de -sakin ve vakur - ahlal, oflarla dinlerler.

Kadınlarda “hedik” yapmışlardır. Kimisi üzüm, kimisi ceviz getirmiştir. Bunları yerler, hedik şu suretle yapılır: Buğdayı temiz ayıklarlar, bir tencerede biraz su ile pişirirler. Tabaklara alırlar, üstüne ya tuz ekerler veya ceviz, üzümle yerler. Eğer bu hedikten erkeklere de hisse çıktıysa, oh ne âlâ... O vakit Ahmediye’nin nişan koyarlar, yemeye başlarlar ve bu esnada Peygamber zamanına ait husûsâtan, hayattan bahsederler. O zamanlara hasret çekerler, nihayet söz zamane gençlere dayandı mı seyreyleyin gümbürtüyü!

Kadınlar çok sıkı inzibât altındadır. Evde serbest gülemezler, yolda giderken arkalarına bakamazlar, lira düşse eğilip kaldıramazlar. Zira ezkaza ağa görürse kurşun hazırır. Yakalı ve geniş bir entari giyerler, başlarına iki buçuk arşın tül bent sararlar. Hele gelin ise vay haline... O tül bendin iki üç katıyla ağızını burnunu güzelce sarar. Yalnız gözleri parıldar. Erkekler odada iken kadınlar çok yavaş konuşurlar”

3.2. Van Mektupları-2

“Van Mektupları 2”²

Van’ın gece eğlenceleri bazen şenii şekiller alır:

- Neredeyiz?

-“Ümera”nın evinde...

Onun çapkınlıkları meşhurdur. Bu çapkınlar fırka fırkadır. Mesela ümera fırkası, “Hayri” fırkasının üzerine baskına gidecek! Derhal silahlanırlar, tüfekleri hazırlar, gider ve yarım saat içinde o evden, o takımın “kızını” alır, kaçırlar. Yaralılar, şehitler çok... Onlar kızı, şehir haricinde dağ kenarında gizli mağaralardan birine götürür ve yemekle rakısıyla, her şeyiyle bir hafta orada kaldıktan sonra mesela “Cemil” takımı gelir de kızı onların elinden alır, bir hafta da o saklar, diğer bir fırka gelir. Bir bir değil, hatta beş on kız bütün fırkaları gezer.

Bu hovardalar, yalnız olarak mahalle arasında bile gezmezler; çünkü düşman hovardalardan birisi ile karşılaşmak korkusu var. Es kaza böyle bir şey oldu mu, bir trafik işi temizlerler.

Onların yanında adam öldürmek hiçtir.

Sözleri şudur: -Ananı satayım... Ne anam var ne babam ulan canını yakarım, trafik der, gider. Kodesi eşek cennetini beklerim. Doooo ti, ti, ti anam, babam var mı, bana yan bahan? Yan bahana yan ila ahir hey hey hey y y y...

Terbiye noksandır. Çocukları iyi terbiye edememek Van sokaklarını terbiyesizlerle doldurmuştur. Bir misal arz edeyim: Bir muallim beyle şapkaları yeni giymiş geziyorduk. Sekiz yaşında, asil bir ailenin çocuğu karşımıza çıktı, bizi görür görmez:

-Huu... dedi. Başlarında sekiz batman “tezek” yerleşir. Hu hu halu hırpolar...

² Millî Mecmua, C. 5, S. 58, 1 Nisan 1926, ss. 944 – 945.

Biz gülmeye mecbur kaldık.

Alalade bir sokaktan geçtiğimizi, en asil bildiğiniz aile çocuğu önünüze çıkar ve ağzını gözünü eğerek:

-Hu kravatı var, hu burnu büyüktür, hu ağzına bak, hu insana benziyor, diye sizi o sokaktan kaçırr.

Büyüklerin okuma bilmeyenleri de böyledir. Sizi hiç tanımadığı halde, nezaketle konuşur; fakat işine gelmeyen bir şey söylediniz mi?

-He, Haso'nun öküzü... Ulan... Bu böyledir. Der, size çıkışır. Eğer siz de acemiyseniz ona karşılık verdiniz mi ala bir dayak yediğinizin resmidir.

Çarşı içinde, ana, baba, ced, hiçbir şey bırakmaz, ceviz gibi sayarlar. Hele samimi olursanız, seyir yerinde sizi mahcup etmekten, çarşıda rezil eylemekten sıkılmazlar. Zevk alırlar. Yok, eğer samimi olmaz, resmî konuşursanız belki- nispeten hoş geçinarsınız.

Köylerde hayat çok acı. Köy evleri, birer kattır. Bir gözlüdür. Buna bir salon denilebilir. Pencere makamında damında bir delik vardır. Ortada bir "tandır"... Buranın bir tarafı ahırdır, bir tarafı yatakhane, bir tarafı kiler! İkinci vakti orada bulununuz. Göreceğiniz şudur: Bir tarafta koyun sağılıyor, bir tarafta "tandıra tezek doldurmuşlar. Menhus bir koku, bir duman, üstünde süt pişiyor. Bir kadın elinde bir kepece onu mütemadiyen karıştırmakta... Beri tarafta çocuklar yataktan çıkmış, bir feryat fiğan! Diğer tarafta ise bir kadın hamur yoğuruyor.

Yataklarına bakınız, bir keçe... Bir yorgan... Öyle bir yorgan ki seksen bin yerden yamalanmış, kirli pis kadınlar, çaputlardan müteşekkil bir entari giymişler.

Çocuklar da donsuz gömleksiz... Yalnız kirli pis bir entari giymişlerdir. Hiçbir işlerinde nezafet(temiz, pak) yoktur. Süt pişirdikleri kaplarda katmer katmer kirler vardır.

Aman İstanbullular, buraya düşerseniz, yemek yemeyiniz elhazer elhazer... Bir köylünün elli çap kadar mevrû' vardır. Nısfı buğday, nısfı arpa... Arpa kendileri içindir. Buğday satmak için... Bu elli çap buğdaydan kendileri katiyen yemezler. Onu satar. Arpaları olmasa bile, o buğdayın parasıyla arpa alır, yerler. Acaba parayı ne ederler?

Kadınlar, adi boncuk, sakız, kokulu sabun alırlar. Üs tarafını ne yaparlar malum değil... Kendileri bile çıplak gezerler. Bir dondan, bir gömlekten, bir de "kezaha" namı verdikleri yün yelekten başka bir şey giymezler. Kış günü ayakları yalın, göğüsleri, o kılı ve siyah göğüsleri açıktır. Kar üstünde bu şekilde saatlerce yol giderler. Hiç aldırılmazlar. Ne hastalanırlar ne de öksürürler. Sağlam adamlardır. Kadınları, gençleri, gelinleri serbesttir. Fakat namuskârdır. Erkekler yanında gezer, oynar, gülerler. Yüzü açık çarşıya gelirler. Alışveriş yaparlar.

Erkekleri dövenler bile vardır. Lakin ekseriya erkekler çok zalimdirler. Pencere demirleriyle kadın döverler. Köylerde gece çok âlemi güzeldir. Hepsi muhtarın evinde toplanırlar. Erkek kadın bir aradadır.

Kürtler Türk kadınlarına çok mütehasşirdirler. Lakin bir yerde bir şehirli gördüler mi yani تنها avladılar mı derhal soyarlar. Hiçbir şey bırakmaz, alırlar.

Güzel hırsızlık yapanlar çoktur. Mamafih çalışkan adamlardır. Çalışmakla beraber çok zekidirler. Çok mutaassıptırlar. Onların yanında şeyhlere bir söz söylediniz mi, kurşun beyninizde patlar. Şeyhlerin ellerini öperler, para verirler, koyun verirler, yağ peynir verirler. Hiç çekinmezler. O hususta çok merttirler. Bazen güzel çoraplar örer, halılar dokurlar. Kilimler, keçeler yaparlar. Ekseriyetle süpürgecidirler.

Koyun ve hayvanlardan külli peynir, yağ elde ederler. Bunu zannetmeyin ki kendileri yerler; hayır hepsini çarşıya götürürler, paraya tebdil ederler.

Van'da bir meydan vardır. "Buğday meydanı" namı verilen buraya sabahları veya öğle vakitleri gidiniz. Gözler neleri görür. Bir tarafta öküz, inek... Hayvanat pazarlığı, bir tarafta buğday, arpa satılır. Bir kargaşalık, bir gürültü... Hükümete, hükümetin emirlerine karşı sıcağırlar. Lakin kızdılar ve bir fırsat elde ettiler mi jandarmayı kesmekten çekinmezler. Jandarmaya "yumurtacı" derler. Bir jandarma bir köye gitti mi derhal büyük bir kapta biraz yağ, içine yirmi otuz yumurta kırarlar, jandarmaya ikram ederler.

"Çaycı" değildiler yani çok çay içmezler. Köy kadınları da çalışırlar. Çift yapmak, tohum ekmek, hayvan gütmek bu emsali gibi işler onlar için vız gelir."

4. Şehir Hayatına Dair Gözlemler

Van ili, tarihsel süreç içerisinde farklı medeniyetlerin etkisiyle şekillenmiş, çok katmanlı bir kültürel ve toplumsal yapıya sahiptir. Şehrin mekânsal ve toplumsal dokusu, özellikle 20. yüzyılın başında yaşanan savaşlar ve kitlesel göçler sonucunda belirgin bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, kentte iki farklı kimliğin eşzamanlı olarak varlığını sürdürmesine yol açmıştır. Bir tarafta, eski Van olarak adlandırılan ve tarihsel sürekliliği temsil eden Van kalesinin hemen yanındaki bölge, asırlık ağaçlar içerisinde, geleneksel mimarisi ve tarihî yapılarıyla kentin geçmişteki refah ve istikrar dönemlerini yansıtmaktadır. Bu alan hem doğal çevre hem de kültürel miras açısından Van'ın özgün kimliğinin korunmasına katkı sağlamaktadır. Diğer tarafta ise, savaş ve yıkımın etkisiyle eski şehrin daha kuzeyinde kurulan yeni Van yer almaktadır. Bu bölge, savaş sonrasında yaşanan yıkım ve buna bağlı olarak ortaya çıkan maddi zorlukların bir sonucu olarak harap olmuş yapıları, bakımsız sokakları ve toplumsal çözülmenin izlerini taşıyan sosyal ortamıyla, kentin yakın tarihindeki travmatik olayların bir yansımasıdır. Savaş sonrası dönemde yaşanan tahribat, yalnızca kentsel mekânda değil, aynı zamanda toplumsal hafızada da derin izler bırakmıştır. Yeni Van'ın "siyah kefenli" ve "harap" olarak nitelendirilmesi, bu travmanın hem fiziksel hem de psikososyal boyutunu vurgulamaktadır. Kentin bu ikili yapısı, toplumsal aidiyet duygusunun ve kolektif kimliğin yeniden inşasında önemli bir rol oynamaktadır.

1926 yılında Millî Mecmua'ya gönderilmek üzere kaleme alınan makalede Erzurum'dan başlayan bir güzergâh üzerinden Van'ın doğal coğrafyasının ve kent merkezinin ayrıntılı biçimde betimlenmesi, şehrin yalnızca fiziki bir yerleşim alanı olmadığını, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir merkez işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Van'ın bu çok boyutlu yapısı hem doğal çevre hem de toplumsal yaşam açısından bir "vaha" olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Ancak, savaş sonrası dönemde yaşanan yıkım ve toplumsal çözülme, kentte yaşayan bireylerde çaresizlik, umutsuzluk ve geçmişe yönelik bir özlem duygusunun yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu durum, Van'ın günümüzdeki toplumsal yapısının ve kent kimliğinin anlaşılmasında temel bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır.

1926 yılında yerinde yapılan gözlemler, Van'ın sosyal hayatının yüzyıllardır süregelen geleneksel yapısını büyük ölçüde koruduğunu, ancak aynı zamanda modernleşme sürecinin etkilerinin de hissedilmeye başlandığını ortaya koymaktadır. Şehirde toplumsal ilişkiler, güçlü aile bağları ve mahalle dayanışması temelinde şekillenmekte; bu bağlamda erkeklerin kamusal alanda baskın bir konumda olduğu, kadınların ise geleneksel normlara bağlı kalarak daha çok ev içi rollerle sınırlandığı görülmektedir. Ev düzeni ve yaşam biçimi, dönemin kültürel değerlerini yansıtan önemli göstergeler arasında yer almakta; geniş salonlar, halılar ve minderlerle donatılmış oturma alanları, misafirler için ayrılan özel bölümler ile Türk-Müslüman konut geleneğinin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Her evde misafirlere çay, Van peyniri ve taze lavaş ikramı yapılması, hem misafirperverliğin hem de sosyal statü göstergesinin bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Sabah saatlerinde semaver etrafında toplanan aile bireyleri, birlikte kahvaltı yaparak sadece günlük yaşamın planlarını paylaşmakla kalmamakta, aynı zamanda kuşaklar arası iletişimi güçlendirmekte ve toplumsal değerlerin aktarımını sağlamaktadır. Nargile dumanı, çayın sıcaklığı ve taze peynir kokusu bu sabah ritüelinin ayrılmaz unsurları hâline gelmiş; bu gündelik uygulamalar, bireylerin toplumsal aidiyetlerini pekiştirdikleri, günlük hayatın sıkıntılarını dayanışma içerisinde aşabildikleri sosyal alanlara dönüşmüştür. Van'da 1926 yılı itibarıyla gözlemlenen sosyal yaşam, geleneksel yapılar ile modernleşme etkilerinin iç içe geçtiği çok katmanlı bir geçiş sürecini yansıtmaktadır.

1926 yılına ait saha gözlemleri, Van'daki toplumsal yapının I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı ağır tahribatın ardından köklü bir dönüşüm sürecine girdiğini ortaya koymaktadır. Savaş yıllarında yaşanan nüfus kayıpları, zorunlu göçler, ekonomik çöküntü ve idari otoritenin zayıflaması, taşra toplumlarında uzun yıllardır süregelen yerleşik düzenin çözülmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Van'da, özellikle gençler arasında gözlemlenen terbiye eksikliği, kaba ve saygısız davranışlar ile ailevi ve toplumsal denetimin zayıflaması, bu sosyal çözülmenin belirgin göstergeleri olarak değerlendirilmelidir. Aynı şekilde mahalleler arası çatışmaların artması, kız kaçırma olaylarının ve fiziksel şiddetin yaygınlaşması, yalnızca bireysel sapmalar değil, otorite boşluğunun ve toplumsal normların yeniden üretilmemesinin sonuçlarıdır. "Trafik" adı verilen hukuk dışı cezalandırma yöntemlerinin uygulanmaya devam etmesi, devletin merkezî otoritesinin taşra düzeyinde henüz etkin biçimde tesis edilemediğini göstermektedir. Cumhuriyet rejiminin henüz yeni kurulduğu ve modern hukuk sisteminin kurumsallaşma sürecinin başlangıç aşamasında olduğu bu dönemde, halk arasında geleneksel örf-adet düzeni ile yeni siyasal-toplumsal düzen arasında bir gerilim oluşmuş; bu da sosyal ilişkilerde istikrarsızlık ve güven bunalımı yaratmıştır. Toplumsal nezaket, saygı ve hoşgörü gibi değerlerin zayıflaması, yalnızca bireysel ahlak meselesi olarak değil, savaş sonrası taşrada yaşanan yapısal kırılmanın ve geçiş döneminin sancılarının bir yansıması olarak okunmalıdır.

Van, tarihsel ve kültürel açıdan zengin bir mirasa sahip olmasına rağmen, I. Dünya Savaşı ve devamındaki toplumsal çalkantılar nedeniyle önemli fiziksel ve sosyal yıkımlar yaşamıştır. 1926 yılına dair saha gözlemleri, geleneksel sosyal yapının hâlâ varlığını sürdürdüğünü ancak bu yapının çözülme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Savaşın yol açtığı tahribat, özellikle

evlerin harap olması ve sokakların düzensizliği gibi fiziki koşullarda açıkça görülmektedir. Bu durum, günlük yaşamı olumsuz etkilerken, şehirde genel bir moral düşüklüğü ve gelecek kaygısına neden olmaktadır. Halk, savaş öncesi dönemlerde var olan düzen ve güven ortamının yokluğunu hissetmekte, sosyal hayat ise canlılığını büyük ölçüde yitirmektedir. Kültür ve eğitim alanlarındaki yetersizlikler, Van'da toplumsal ve kültürel yaşamın yeniden yapılanmasını engelleyen temel sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

5. Köy Hayatına Dair Gözlemler

Van köylerinde hayat zor ve mücadele gerektiren bir nitelik taşımaktadır. Köy evleri genellikle tek katlı, "tandır evi" olarak adlandırılan yapılar olup, tandır evin tam merkezinde konumlanmıştır. Evlerin düzeni, ahır, yatak odası ve kiler gibi işlevsel bölümlerden oluşmaktadır. Günlük yaşamda, bir yanda koyun sağımı yapılırken diğer yanda tandırda yemek pişirilmesi eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir. Köyde kadınlar, genç kızlar ve gelinler serbestçe hareket etmekle birlikte sosyal normlar çerçevesinde namus kurallarına bağlı kalmaktadır. Kadınların çarşıya giderek alışveriş yapmaları ve çeşitli el sanatlarıyla (çorap örme, halı, kilim, keçe yapımı) uğraşmaları yaygındır. Ayrıca tarlada çalışmak, tohum ekmek ve hayvancılık gibi üretim faaliyetlerine de katılmaktadırlar. Hayvansal ürünlerden elde edilen peynir ve yağ, köyde tüketilmek yerine pazara satılmak üzere ticari mal olarak değerlendirilmektedir. Köyler, şehirden uzakta ve doğal çevreye bağlı yapılarıyla dikkat çekerken, yoksulluk, sağlık ve hijyen koşullarının olumsuzluğu belirgin bir sorundur. Eğitim seviyesi düşüktür ve kültürel açıdan daha muhafazakâr bir sosyal yapı hâkimdir. Bu durum, köy yaşamının hem doğaya bağımlı ve basit bir üretim ekonomisiyle karakterize edildiğini hem de geri kalmışlık ve modernleşme eksikliği eleştirilerini beraberinde getirdiğini göstermektedir.

Van köylerinde yaşanan yoksulluk, sağlık ve eğitim alanındaki eksiklikler, farklı nedenlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkım, Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve sonrasında oluşan idari otorite boşluğu önemli bir yer tutmaktadır. Savaş ve siyasi değişimler, köylerin altyapı ve hizmetlerde karşılaştığı sorunları artırmış, bu alanlardaki yetersizliklerin derinleşmesine neden olmuştur. Ancak bu olumsuzlukların tümü yalnızca bu nedenlere bağlanmamalı; köylerin geleneksel yapısı, ekonomik koşulları ve coğrafi zorlukları da sürecin önemli parçasıdır. Böylece, Van köylerindeki sorunlar hem tarihsel dönüşümlerin hem de yerel koşulların etkisiyle şekillenmiş karmaşık bir yapıyı göstermektedir.

6. Şehir ve Köy Hayatının Karşılaştırılması

1926 yılında Millî Mecmua'da yayımlanan gözlemler, Van'ın şehir merkezi ile köyleri arasında derin sosyo-kültürel farklar olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu dönemde Van, I. Dünya Savaşı ve Ermeni-Rus işgalinin yıkıcı etkilerini henüz üzerinden atamamış bir şehirdir. Hem fiziksel hem de toplumsal açıdan şehir ve köy hayatı, savaşın bıraktığı ağır izlerle şekillenmiştir. I. Dünya Savaşı, Van'da hem şehir hem de köy yaşamını derinden etkilemiştir. Savaş sırasında bölgede yaşanan askeri çatışmalar, zorunlu göçler ve kitlesel nüfus hareketleri, demografik yapının önemli ölçüde değişmesine yol açmıştır. Şehirde, çok katlı ve geniş evlerin bulunduğu, sosyal hayatın belirli kurallar ve gelenekler çerçevesinde sürdüğü bir yapı varken, savaşın yol açtığı yıkım bu düzenin bozulmasına neden olmuştur. Birçok konut ve ticari alan tahrip olmuş, şehirdeki ekonomik faaliyetler azalmış, kamu hizmetleri ve altyapı çalışmaları büyük ölçüde aksaklığa uğramıştır. Savaş sonrası dönemde, Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan idari otorite boşluğu, şehirde güvenlik ve kamu düzeninin sağlanmasını zorlaştırmıştır. Belediye hizmetleri, eğitim ve sağlık gibi temel alanlarda ciddi eksiklikler yaşanmış, şehirdeki toplumsal yaşamda belirsizlik ve istikrarsızlık hâkim olmuştur.

Köylerde ise savaşın etkileri daha çok üretim, altyapı ve güvenlik alanlarında hissedilmiştir. Tarım ve hayvancılığa dayalı köy ekonomisi, savaş yıllarında zorunlu askerî alımlar, göçler ve artan güvenlik sorunları nedeniyle zayıflamıştır. Köy evleri, tandır, ahır ve kiler gibi işlevsel bölümlerden oluşan basit yapılar olarak varlığını sürdürmüş, ancak savaş ve sonrasındaki otorite eksikliği nedeniyle bu yapıların bakımı ve onarımı ihmal edilmiştir. Otorite boşluğu, köylerde asayiş sorunlarını artırmış, eşkıyalık ve yağma olayları yaygınlaşmıştır. Pazara erişim ve ticaret faaliyetleri sekteye uğramış, köylerde üretilen tarımsal ve hayvansal ürünlerin şehirle ve dış pazarlarla bağlantısı zayıflamıştır. Eğitim, sağlık ve hijyen hizmetleri ise hem şehirde hem de köyde yetersiz kalmış, bu alanlarda iyileşme ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında sınırlı ölçüde sağlanabilmiştir.

Sonuç olarak, I. Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribat ve Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla ortaya çıkan otorite boşluğu, Van'da şehir ve köy yaşamının toplumsal, ekonomik ve mekânsal yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Şehirde sosyal düzen ve ekonomik canlılık zayıflarken, köylerde üretim kapasitesi ve yaşam standartları gerilemiştir. Bu süreç, Van'daki şehir ve köy hayatı arasındaki farkların daha da belirginleşmesine ve toplumsal yapının uzun süreli bir istikrarsızlık dönemine girmesine yol açmıştır.

7. Sosyal ve Toplumsal Yapının Değerlendirilmesi

Timuroğlu Hasan Tahsin Bey'in anlatımlarında anlaşılacağı üzere I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan otorite boşluğu, Van'ın sosyal ve toplumsal yapısında belirgin değişikliklere yol açmıştır. Savaş öncesinde şehir, beyaz sıvalı evler, ağaçlık alanlar ve canlı çarşılarla tanımlanan, düzenli bir yerleşim dokusuna sahipti. Savaş ve yıkımın ardından ise şehir, harap duvarlar ve toprak kaleler arasında yeniden şekillenmiş, mekânsal ve toplumsal ayrışma ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, şehirdeki sosyal hayatın ve gündelik yaşam pratiklerinin değişmesine neden olmuştur. Şehirde toplumsal yapı, aile ve hane merkezli ilişkiler etrafında şekillenmiştir. Evler, halı ve kilimlerle döşenmiş, büyük salonlar etrafında düzenlenmiştir. Misafir ağırlama, aile içi hiyerarşi ve yaşlılara saygı, şehirdeki sosyal düzenin temel unsurlarıdır. Dini ritüeller ve toplu etkinlikler, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak sürdürülmüştür. Kadınların sosyal hayata katılımı sınırlı tutulmuş, hareket ve konuşma özgürlükleri toplumsal normlarla kısıtlanmıştır. Erkekler, sosyal hayatın ve kamusal düzenin belirleyicisi konumundadır. Gençler ve çocuklar arasında toplumsal disiplin eksikliği ve kaba davranışlar gözlemlenmiştir. Sokaklarda yaşanan kavgalar ve şiddet olayları, toplumsal düzenin istikrarsızlığını göstermektedir. Savaş sonrası dönemde ekonomik zorluklar ve işsizlik şehirde yaygınlaşmış, modern ekonomik yapı oluşmamış, temel ihtiyaçların karşılanmasında güçlükler yaşanmıştır.

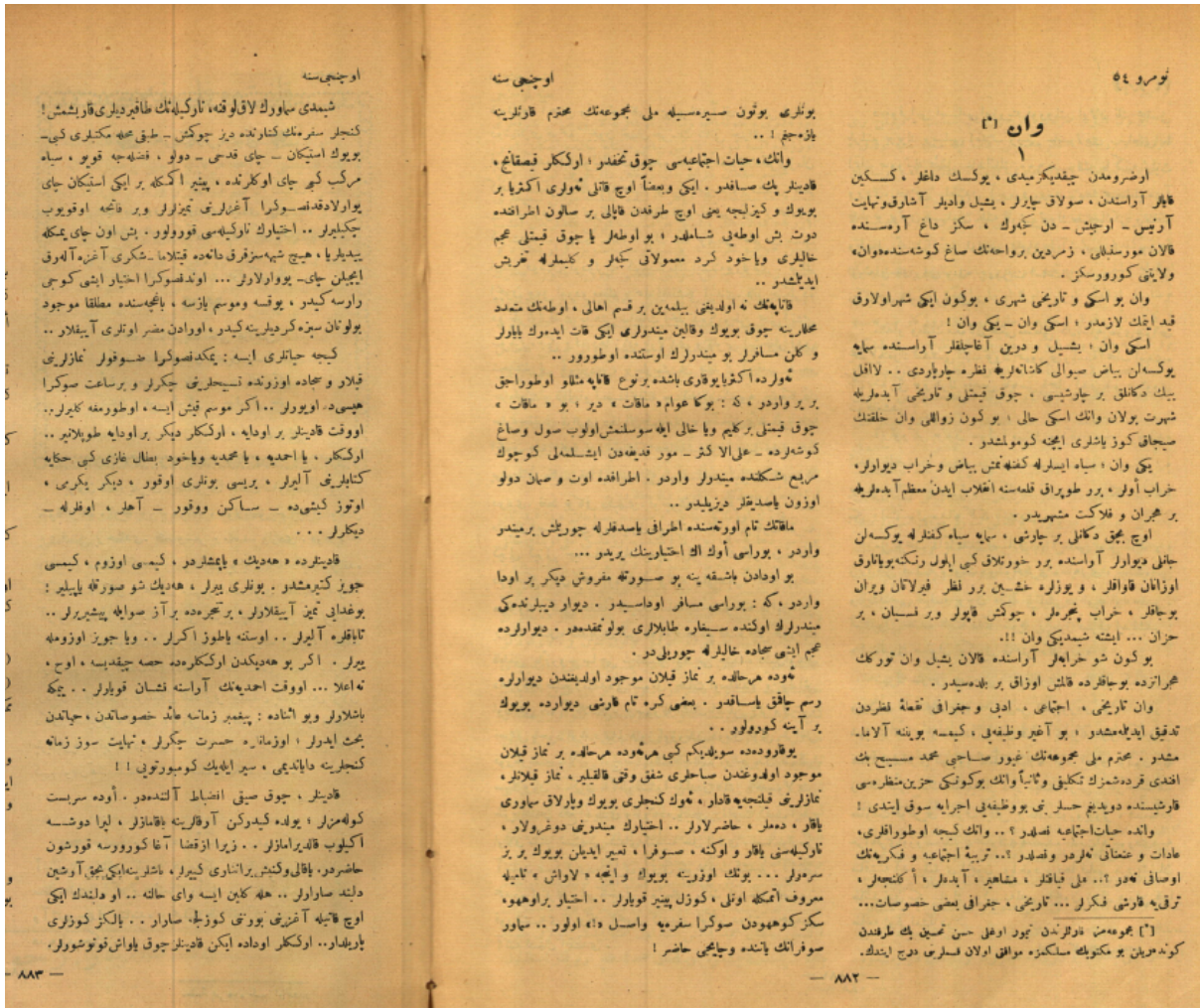
Köylerde ise toplumsal yapı, daha sade ve işlevsel bir karakter göstermektedir. Köy evleri tek katlı, küçük ve basit yapıdır; odalar az ve genellikle tandır, ahır ve kiler işlevlerini bir arada taşır. Köyde günlük yaşam, tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Kadınlar, sosyal hayata şehirden daha fazla katılım göstermektedir. Erkekler köyde otoriter bir rol üstlenirken, kadınlar üretkenlik ve dayanıklılıklarıyla öne çıkmaktadır. Temizlik ve ev bakımı şehirdeki kadar ön planda değildir; evler daha sade ve bakımsızdır. Ekonomik hayat ilkel ve yetersizdir; yoksulluk köyde de belirgindir ve temel ihtiyaçlar çoğunlukla karşılanamamaktadır. Doğal kaynaklara bağlı olarak belirli bir yaşamsal denge kurulmuştur.

Bu veriler ışığında, Van'da sosyal ve toplumsal yapı, geleneksel ilişkilerin etkisini sürdürmekle birlikte, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım, otorite boşluğu ve ekonomik düzenin olmayışı nedeniyle, şehirde ve köyde gözlemlenen yoksulluk, toplumsal baskı, şiddet ve altyapı eksikliği gibi somut olumsuzluklarla şekillenmiştir. Bu durum, Van'ın şehir ve köy hayatında, tarihsel süreçte ortaya çıkan toplumsal sorunların ve dönüşümlerin belirleyici olduğunu göstermektedir.

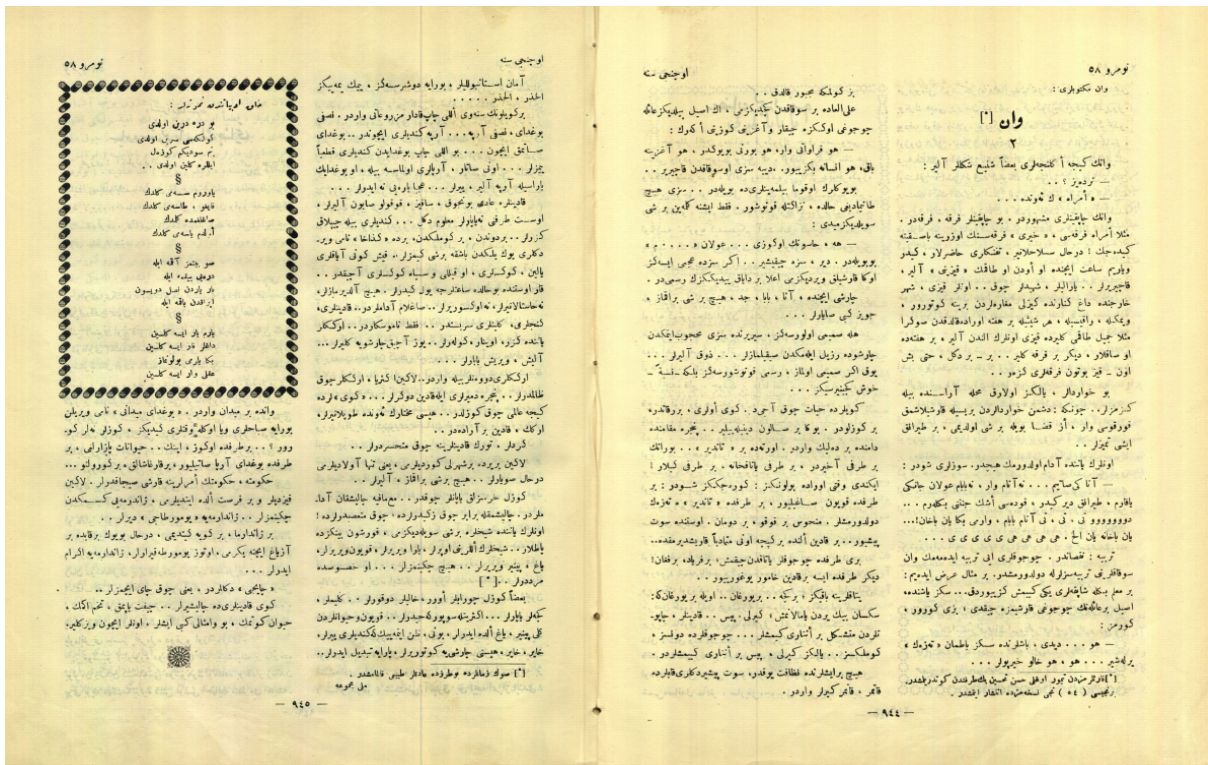
Sonuç

1926 yılında Millî Mecmua'da yayımlanan iki "Van" yazısı, erken Cumhuriyet döneminde bir taşra kentinin geçirdiği keskin dönüşümü anlamak için önemli tarihsel kanıtlar sunmaktadır. Timuroğlu Hasan Tahsin Bey tarafından kaleme alınan bu mektuplar, Van'ın Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni isyanları sonucunda yaşadığı fiziksel yıkımı ve sonrasındaki yeniden inşaa çabalarını ayrıntılı biçimde kaleme aktarmaktadır. Yazarın gözlemleri, şehrin eski düzeninin bozulduğunu, yeni ve düzensiz yerleşimlerin ortaya çıktığını ve bunun toplumsal bir düzensizliğe yol açtığını ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. Bu anlatımlar, savaş sonrası dönemde Van'da yaşanan toplumsal çözülme, ekonomik sıkıntılar ve istikrarsızlık gibi olgulara somut bir bakış sunmaktadır. Ayrıca, makalelerde yerel halkın gündelik yaşamı, ahlaki değerleri ve sosyo-kültürel örüntüleri sistematik biçimde tanımlanmakta; inanç sistemlerinden giyim kuşama, yemek alışkanlıklarından eğlence anlayışına kadar birçok unsurda hem geleneksel pratiklerin devamı hem de modernleşmenin ilk etkileri gözlemlenmektedir.

Bu yazıların ayrıca önemi, Van'da bu dönemde yerel yazılı basın bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Millî Mecmua'da yayımlanan bu makaleler, bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına dair birincil elden ve çağdaş gözlemler sunan nadir kaynaklar arasında yer aldığı iddia edilebilir. Şehir ve köy yaşamı arasındaki keskin karşıtlıklar ile taşradaki eğitim ve görgü düzeyine dair ayrıntılı yorumlar, dönemin merkez-taşra ilişkilerini daha derinlemesine kavramaya katkı sağlamaktadır. Şehirdeki yıkım ve moral bozukluğu, daha geniş toplumsal sorunların bir metaforu olarak ele alınırken; köylerdeki yoksulluk, hijyen eksikliği ve buna rağmen gözlemlenen fiziksel direnç, kırsal yaşamın kendine özgü dinamiklerini ortaya koymaktadır. Yazarın hiciv, romantizm ve sosyal eleştiri kullanımı, dönemin entelektüellerinin yalnızca gözlemci değil, aynı zamanda değerlendirici ve yol gösterici bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu yazıların Millî Mecmua'da yayımlanması, merkezi hükümetin erken Cumhuriyet yıllarında taşra toplumunu belgelemeye, anlamaya ve dönüştürmeye yönelik ilgisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, 1926 tarihli bu makaleler, Van şehri özelinde erken Cumhuriyet dönemi taşra-şehir ilişkisini ve Anadolu'daki sosyo-kültürel dönüşüm süreçlerini analiz etmek için önemli tarihsel kaynaklar niteliğindedir.

EK 2: Millî Mecmûa, C. 5, Sayı 54, 1 Şubat 1926, ss. 882 – 883.

EK 3: Millî Mecmûa, C. 5, Sayı 58, 1 Nisan 1926, ss. 944 – 945.

Kaynakça | References

- Millî Mecmûa, C. 5, Sayı 54, 1 Şubat 1926, ss. 882 – 883.
- Millî Mecmûa, C. 5, Sayı 58, 1 Nisan 1926, ss. 944 – 945.
- Akçora, E. (2007). Van ve çevresinde Ermeni isyanları (1896-1916) (2. baskı). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Akgümüş, D. (2011). Arşiv belgelerine göre I. Dünya Savaşı'nda Van ve çevresinde asayiş problemleri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykaç, Z. (2019). İmparatorluğun çöküş döneminde Van: Van'da misyonerler ve konsolosluklar. E. Çağlayan (Ed.), Dünyada Van. İletişim Yayınları.
- Baykal, B. S. (1992). Peçevi Tarihi (Cilt I, 1. baskı). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bingül, Ş. (2019). Tanzimat döneminde devlet ve aşiret: Van'da modernleşme çabaları ve aşiretler. E. Çağlayan (Ed.), Dünyada Van. İletişim Yayınları.
- İnalçık, H. (2020). Tanzimat'ın uygulanması ve sosyal tepkileri. In H. İnalçık & M. Seyitdanlıoğlu (Eds.), Tanzimat (Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu) (9. baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kahraman, A. (2020). Millî Mecmua. In TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/milli-mecmua> (Erişim tarihi: 26.06.2025).
- Karpat, K. H. (2010). Osmanlı nüfusu 1830-1914. Timaş Yayınları.
- Kieser, H. L. (2005). İskalanmış barış: Doğu vilayetlerinde misyonerlik, etnik kimlik ve devlet 1839-1938 (A. Dirim, Çev.). İletişim Yayınları.
- Özlük, N. (2006). Millî Mecmua. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 7, 545-562.
- Sarı, E. (2016). Van gazetesi sayfalarında Van'ın kentsel ve ekonomik yaşamı. In S. Parin (Ed.), Van kent araştırmaları (ss. 152-194). Bağlam Yayıncılık.
- Şahin, G. (2015). 1926-1927 ve 1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmelerinde Van Vilayeti. Journal of Turkish Studies, 10(9), 429-444.
- Tuna, S. A. (2022). Tanzimat döneminde Van. Sonçağ Akademi.
- Yıldız, M. Z., & Deniz, O. (2016). Maarif salnamelerine göre, 19. yüzyıl sonunda Van'da eğitim ve kültürel hayat. Doğu Coğrafya Dergisi, 21(35).